

«Παράφρασις εκ...»:
Κείμενα ευρωπαϊών λογοτεχνών στη «Διάπλαση των Παίδων» την
τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα

Τασούλα Τσιλιμένη
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Εισαγωγικά

Μεταξύ των περιοδικών του 19^{ου} αιώνα, τα οποία δημοσιεύουν λογοτεχνικά κείμενα ξένων συγγραφέων, σημαντική θέση έχει η *Διάπλασις των Παίδων*, που κάνει την εμφάνισή της το 1879 και θα απασχολήσει, για την καινοτομία της, το χώρο της φιλολογίας και της γραμματολογίας για πολλά χρόνια. Η συντακτική επιτροπή με την έναρξη κυκλοφορίας του περιοδικού, υπόσχεται να υιοθετήσει, σε ό,τι αφορά την ύλη, τα πρότυπα ευρωπαϊκών περιοδικών και δη αγγλικών και γαλλικών (Πάτσιου, 1995 : 28)¹. Όπως όλα τα άλλα ευρωπαϊκά περιοδικά, ακολουθεί τον προσανατολισμό της (παιδικής) λογοτεχνίας, γιατί η αποσκοπεί στην διαπαιδαγώγηση των αναγνωστών, μέσω αφηγημάτων γνωστικού ή μυθοπλαστικού χαρακτήρα. Στο πνεύμα της «μίμησις» και της αντιγραφής των ξένων προτύπων, η *Διάπλαση* δημοσιεύει λογοτεχνικά έργα ξένων συγγραφέων, που εκφράζουν και αντανακλούν τις τάσεις της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή δημοσιεύει έργα που δεν προορίζονται αποκλειστικά για παιδικό κοινό.

Οι μεταφράσεις ευρωπαϊών λογοτεχνών, ομολογουμένως με έντονα αυξητικές διαστάσεις, τόσο με τη μορφή αυτόνομων βιβλίων όσο και ως δημοσιεύματα στις σελίδες των φιλολογικών και άλλων περιοδικών της εποχής όπως η *Διάπλαση*, αποτέλεσαν κατά την ύστερη επαναστατική περίοδο στην Ελλάδα, θέμα έντονων διενέξεων και συζητήσεων στους φιλολογικούς κύκλους (Βουτουρή, 1995). Στον πυρήνα των αντιτιθέμενων απόψεων βρέθηκε κυρίως το μυθιστόρημα (Ντενίση, 1995). Το σημείο της διένεξης εστίαζε στα ιδεολογικά, ηθικά και ευρύτερα πολιτιστικά ζητήματα που προσέφεραν τα ξένα έργα, καθώς αποτελούσαν πηγή διαπαιδαγώγησης των αναγνωστών και παρείχαν πρότυπα συμπεριφοράς ιδεών και αξιών². Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην επίδραση του μυθιστορήματος στο γυναικείο αναγνωστικό κοινό που όλο και αυξάνεται³.

Το θέμα της μετάφρασης ξένων συγγραφέων είναι σημαντικό και για την παιδική νεανική λογοτεχνία, καθώς οι ρίζες της εντοπίζονται στην περίοδο που αναφέραμε, ήτοι στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα (Καλλέργης, 1994). Η βάση της σχέσης μεταξύ ελληνικής και ξένης λογοτεχνίας για παιδιά και νέους είναι

---

¹ Είναι γνωστό ότι τα μεταφρασμένα μυθιστορήματα, διδακτικά και ψυχαγωγικά αφηγήματα, που δημοσιεύονται στη *Διάπλαση* είναι κείμενα από τα γαλλικά περιοδικά τα οποία είχε ως πρότυπα η *Διάπλαση*, ήτοι α) *Le petit Français illustré, Figaro de la Jeunesse, Saint Nicolas* β) *Magasin d' éducation et de récréation*, βλ. Πάτσιου (1995: 72).

² Για το ζήτημα αυτό βλέπε την μελέτη του Π. Βουτουρή (1995:25), στην οποία με αναδεικνύεται όλο το σκηνικό που αφορά τις μεταφράσεις και την επιχειρηματολογία αμφοτέρων των απόψεων. Ιδιαίτερα απασχόλησε το ζήτημα του γυναικείου αναγνωστικού κοινού το οποίο θεωρήθηκε ως «ευπαθέστατος» δέκτης, και το οποίο διάβαζε μόνο «αισθηματικά ρομάντζα».

³ Ιδιαίτερα απασχόλησε την κριτική η σχέση γυναίκας και μυθιστορήματος, βλ. σχετικά Β. Λαλαγιάννη, «Γυναίκα, ανάγνωση και μυθιστόρημα. Αναγνώστριες και αναγνώσεις του έργου της Γ. Σάνδη στην Ελλάδα του XIX αιώνα», στο *Greek Reserch in Australia*, Flinders University, 2005, σσ. 367-383.

ανιχνεύσιμη τόσο μέσα από σχετικές δημοσιεύσεις στα περιοδικά και έντυπα της εποχής, όσο και στα βιβλία που κυκλοφορούν εκείνη την εποχή⁴.

Η διάχυση των έργων σε μετάφραση τον 19^ο αιώνα είναι ουσιαστικής σημασίας, καθώς μεταφέρει στη χώρα μας νέες ιδέες, νέες αντιλήψεις και προσανατολισμούς και ανοίγει τους ορίζοντες των αναγνωστών σε μια πραγματικότητα όπως αυτή καταγράφεται και βιώνεται μακριά από τα στενά όρια της ελληνικής εθνικής υπόστασης. Μια πρώτη επισκόπηση των μεταφρασμένων δημοσιευμάτων στη Διάπλαση, αποκαλύπτει την ουσιαστική συμβολή της στην επικοινωνία μεταξύ εγχώριας και ευρωπαϊκής λογοτεχνικής παραγωγής. Το ζήτημα της επίδρασης και του διαλόγου μεταξύ της εθνικής και της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας έχει απασχολήσει γενικά και ειδικά επί πολλού τους μελετητές⁵.

Στο παρόν άρθρο επιλέγω να ασχοληθώ με τις μεταφράσεις ευρωπαϊών λογοτεχνών στο περιοδικό *Διάπλαση*, κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Η επιλογή αυτή αφορά στο γεγονός ότι, πρώτον η δεκαετία αυτή σφραγίζει τον αιώνα της διαμάχης για τις μεταφράσεις, δεύτερον αποτελεί την τελευταία δεκαετία του αιώνα κατά την οποία η παιδική μας λογοτεχνία βρίσκεται στην δεύτερη φάση της, δηλ. όλο και «εξελληνίζεται», άρα καθρεφτίζει τις σχέσεις της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή, και τρίτον, επειδή το 1895 αναλαμβάνει την αρχισυνταξία της *Διάπλασης*, ο Γρ. Ξενόπουλος⁶, ο οποίος όπως επισημαίνει η Γ. Ταρσούλη (1951:219), έρχεται να «...τινάξει στον αέρα όλο το συντηρητικό οικοδόμημα...» του περιοδικού. Αν το περιοδικό ξεχώρισε μεταξύ των άλλων με τις καινοτομικές θέσεις του που αφορούσαν την προβολή της ψυχαγωγίας ταυτόχρονα με την «ηθικήν και διδακτικήν» ύλη⁷, κυρίως επί Ξενόπουλου θα δώσει προβάδισμα στην «αδιοποίηση» αφηγηματικών έργων από «το ευρωπαϊκό παιδικό αναγνωστικό κοινό που αρχικά προορίζονταν για τους ενήλικες» (Πάτσιου, 1995 : 17).

Κύρια ζητήματα που με απασχολούν στη διερεύνηση αυτή είναι:

α) η συχνότητα δημοσίευσης μεταφρασμένων έργων στο περιοδικό, β) η χώρα προέλευσης των κειμένων, γ) το λογοτεχνικό είδος που προτιμάται και η συχνότητά του, δ) οι συγγραφείς που μεταφράζονται, ε) οι μεταφραστές και στ) οι τρόποι με τους οποίους δηλώνεται ότι το κείμενο είναι από μετάφραση.

Σημειώνεται ότι η έρευνα αφορά κείμενα στα οποία δηλώνεται με κάποιο τρόπο ότι είναι από μετάφραση, ότι δηλαδή ανήκουν σε ευρωπαϊκό λογοτέχνη. Σε αυτά υπολογίζονται και όσα έχουν την αναφορά «παράφρασις, μίμησις, διασκευή».

Η έρευνα/καταγραφή

⁴ Βλ. αναλυτικά τη μελέτη του Κ. Ντελόπουλου. *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ), 1995. Στη μελέτη αποδεικνύεται ότι σε σύνολο 900 τίτλων παιδικών βιβλίων του 19^{ου} αιώνα, οι 510 εκδόσεις δηλ. 393 τίτλοι ανήκουν σε ξένους συγγραφείς.

⁵ Βλ. Α. Πολίτης, «Λογοτεχνία Νεοελληνική και λογοτεχνία Ευρωπαϊκή», ανάπτυπο από την *Αγγλοσαξωνική επιθεώρηση*, τ. 4, τχ.3, Αθήνα 1949. Ακόμη, Η. Βουτιρίδης, *Η ξένη επίδραση στη νεοελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα 1930, Η. Καλλέργης (1994), Β.Δ. Αναγνωστόπουλος. *Η ελληνική μεταπολεμική λογοτεχνία κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1945-1958)*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1991, σ.26. Επίσης το τεύχος 33 (1994) του περιοδικού *Διαδρομές*, περιέχει αφιέρωμα στην «Ελληνική και Ευρωπαϊκή Παιδική Λογοτεχνία».

⁶ Βλ. Γρ. Ξενόπουλος. «Μια δεκαετία» στο *Η Διάπλασις των Παίδων*, 1904 : 404 και Β. Πάτσιου (1995), σ. 28.

⁷ Βλ. την προγραμματική διακήρυξη του περιοδικού τομ. 1, αρ. 1(1879) : 2

Ανατρέχοντας στο αρχείο της Διάπλασης⁸ τη συγκεκριμένη δεκαετία, ήτοι 1891-1900, σε ό,τι αφορά στο μεταφρασμένο έργο ευρωπαϊών λογοτεχνών, διαπιστώνουμε ότι μεταφράζεται ένας αξιόλογος αριθμός έργων που ανήκουν σε όλα τα λογοτεχνικά είδη. Συγκεκριμένα:

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Συνολικά καταγράφονται 21 ποιήματα σε διασκευή, μίμηση κ.λπ.

Οι μορφές με τις οποίες δηλώνονται τα στοιχεία που αφορούν τον ευρωπαϊό συγγραφέα, τον μεταφραστή, τη χώρα προέλευσης κ.λπ, είναι οι εξής:

α) δεν αναγράφεται το όνομα του ευρωπαϊού συγγραφέα, αλλά γίνεται αναφορά στη χώρα προέλευσης

β) δηλώνεται το όνομα του ευρωπαϊού συγγραφέα

γ) αναφέρεται απλά ότι πρόκειται για «μίμησης», «παράφρασις», χωρίς άλλη σημείωση που να δηλώνει τον δημιουργό ή τη χώρα

δ) αναγράφεται το όνομα του ποιητή και η χώρα προέλευσης

Τίτλοι, συγγραφείς, μεταφραστές:

Η μικρούλα ζητιάνα («Κατά το Αγγλικόν», Αίσωπος⁹, 1891)

Συμπάθεια («Απ' τ' Αγγλικά», Αλέξανδρος Πάλλης, 1891)

Πού είναι η μαμά; (F. Dupin de Saint-Andre, Αίσωπος, 1891)

Όλα αλλάζουνε («Μίμησης», ΦΑΚ, 1891)

Ο Θησαυρός (Ν. Σούρικωφ, Παν. Τελής, 1894)

Η Τριανταφυλλιά και το κυπαρίσσι («Κατά παράφρασιν», Γρ. Ξενόπουλος, 1895)

Ήταν καιρός (Baggesen, Ν.Ι. Χατζιδάκις, 1897)

Χριστούγεννα! (Α. Piedague, Ν.Ι. Χατζιδάκις, 1897)

Βοσκός και βοσκοπούλα (Άντερσεν¹⁰, Ν.Ι. Χατζιδάκις 1898)

Αν η μαμά σου ακόμα ζη («Εκ του γερμανικού», Ν.Ι.Χ., 1898)

Στη μαμά μου (Δε Αμίτισις, χ.ο.μ.¹¹)

Το καμπαναριό (Wiedemann, Ν.Ι.Χ., 1898)

Τα χελιδόνια (Stagnel, Ν.Ι.Χ., 1898)

Το ναυτόπουλο («Κατά το αγγλικόν ναυτικόν άσμα «Our home is the Ocean», χ.ο.μ.)

Αχ θεέ μου να μπορούσα! («Εκ του γερμανικού», Ν.Ι. Χατζιδάκις, 1899)

Η πεταλούδα (Regaldi, Στέφανος Μαρτζώκης, 1899)

Η κλίμαξ («Κατά το γερμανικόν», Ν.Ι. Χατζιδάκις, 1899)

Ο Θεός είναι ψηλά (χ.ο.σ., Ν.Ι. Χατζιδάκις, 1899)

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ / ΝΟΥΒΕΛΕΣ

Άλλοτε δημοσιεύονται με αυτοτελή μορφή, δηλαδή ολοκληρωμένα σε κάθε τεύχος, άλλοτε σε δυο ή τρεις συνέχειες, ίσως και περισσότερες, όπως *Ο μικρός κόμης*, που δημοσιεύεται σε εννέα επεισόδια. Συνολικά τα διηγήματα ανέρχονται στα εξήντα τρία, έξι από τα οποία δηλώνονται ως ιστορικά.

⁸ Η έρευνα έγινε στο ψηφιοποιημένο αρχείο του ΕΛΙΑ.

⁹ Δηλώνεται η γλώσσα του κειμένου από το οποίο μεταφράστηκε και ο μεταφραστής, άλλοτε με το πραγματικό του όνομα ή τα αρχικά του, άλλοτε με ψευδώνυμο. Άλλες φορές δηλώνεται το όνομα του συγγραφέα/ποιητή. Το «Αίσωπος» είναι ψευδώνυμο του Μιχαήλ Γιαννουκάκη. Είναι γνωστό το ζήτημα των ψευδωνύμων στα περιοδικά της εποχής και δη της *Διάπλασης*.

¹⁰ Γενικά, σε ό,τι αφορά την αναγραφή του ονόματος του ευρωπαϊού συγγραφέα, διαπιστώνεται ότι ο Άντερσεν είναι ο μόνος το όνομα του οποίου αναφέρεται πάντα με ελληνικούς χαρακτήρες.

¹¹ χ.ο.μ. στο εξής: χωρίς όνομα μεταφραστή, χ.ο.σ.: χωρίς όνομα συγγραφέα, χ.ο.ε.σ.: χωρίς όνομα ευρωπαϊού συγγραφέα

Αριθμός κειμένων στα οποία αναγράφεται η χώρα προέλευσης:
Ιταλία 4 (συμπεραίνεται από άλλα στοιχεία 5)¹², Γερμανία 7, Αγγλία 5, Ρωσία 7, Γαλλία 7 (συμπεραίνεται 13).

Τίτλοι έργων, ονόματα ευρωπαϊών συγγραφέων και Ελλήνων μεταφραστών.

Ο έρανος της Φιφής, (Α. Verley, Ι.Πολέμης, 1891)

Λάμπρος και Καρμέλα («ιταλικόν», Αι-Ει, 1891)

Δύστηνος Μήτηρ! (V.Aury, Π.Ι.Φ.¹³)

Γέρων Ιππος (Λ. Τολστόι, Π., 1891)

Το Κισσοβασιλόπουλον (M. Renault, Ι. Πολέμης, 1891)

Ο Ζιρώ (V. Aury, Γ., 1891)

Χρυσά μαλλιά («εκ του γερμανικού», ΦΑΚ, 1891)

Έτσι μ' αρέσει (F. Dupin de Saint-Andre, Αίσωπος, 1891)

Πρωτοφανής Σούπα (V. Aury, ΦΑΚ, 1891)

Εις την χώρα των Μήλων (Ouida¹⁴, Α.Κ., 1892)

Αγριολούλουδον («μίμησις», Ι.Πολέμης, 1892)

Προς συντήρησιν της μητρός μου («εκ του γερμανικού», Σοφία Δήμου, 1892)

Ζητήματα Συμπεριφοράς: Το μανδήλιον (Staffe, χ.ο.μ., 1893)

Ο μουσικός Τσιμαρόζα («εκ του γερμανικού», Σοφία Δήμου 1893)

Η αγαθότης σώζει («εκ του γερμανικού», Φιλομήλα, 1893)

Μουφλού (Ouida, χ.ο.μ. 1893)

Ο μικρός κόμης (Ouida, Ν.Επικός, 1894)

Αυτοκρατορική χάρις («εκ του αγγλικού», Νίκος Αρίφρων, 1894)

Αι τρίδυμοι βασιλοπούλα («παράφρασις», Π.Ι.Φ., 1894)

Κινδυνώδης περιπέτεια («παράφρασις», Σοφία Δήμου, 1894)

Αλέκος ο Καμπούρης (Th. Bentzon, Κίμων Αλκίδης, 1894)

Η μεγαλοφροσύνη μαύρου σκλάβου («εκ του γερμανικού», Αριστομένης Πολύτροπος, 1895)

Ο εγγονός του παππού του («ρωσικόν», Σ. Δήμου, 1895)

Η ανθοπώλης της Βερόνης («ιταλικόν», Πάτροκλος Καλλίξενος, 1895)

Η πλέουσα οικία (χ.ο.ε.σ., Π. Καλλίξενος, 1895)

Η οικογένεια της γραιάς Μπέτση («αγγλικόν», Υπατία Φιλανθρωπινού, 1895)

Περιοδεία ανά την νήσον των απολαύσεων (Fénélon, Πέτρος Πυργωτός, 1895)

Ο μικρός ακόλουθος (Anne Mouans, Κίμων Αλκίδης, 1896)

Ο μικρός γραφεύς (Εδμόνδου Δε Αμίτσις, Διονύσιος Βάρδος, 1896)

Το τέλος της φιλονεικίας (Gothe, χ.ο.μ.)

Τατού (Οκτάβιος Μιρμπά, Γρ. Ξενόπουλος, 1896)

Το Ξύλινο πόδι (E. Lefoune, Κ. Αλκίδης, 1896)

Ο τσάρος και το υποκάμισον (Λ. Τολστόι, χ.ο.μ. 1896)

Τα τρία αιτήματα («μίμησις», Α. Κωνσταντινίδης, 1897)

Το γαλαζάκι (Elié Berthet, χ.ο.μ., 1897)

Δέσμη κλειδίων («κατά το ρωσικόν», Α. Κωνσταντινίδης, 1897)

Περιπέτεια εντός δάσους («κατά το ρωσικόν του Τρογιάν», Α. Κωνσταντινίδης 1897)

Ο δωδεκαετής ήρωας (De Vareppe, Φ. Θαλερός 1897)

¹²Ο αριθμός σηματοδοτεί τη συχνότητα της χώρας ή γλώσσας από την οποία μεταφράστηκε. Άλλοτε αναφέρεται (π.χ. «εκ του αγγλικού»), άλλοτε συμπεραίνεται από τα στοιχεία του ονόματος (με επιφύλαξη για την ακρίβεια).

¹³ Παναγιώτης Φέρμπος

¹⁴ Πρόκειται για το ψευδώνυμο 'Ouida' της Marie Louise de la Rammé (1839-1908), αγγλογαλλίδας συγγραφέως. <http://en.wikipedia.org/wiki/Ouida>. Βλ. επίσης και Δ. Γιάκος, *Ιστορία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα, Παπαδήμας, 1987, σ. 62.

Ζαβουλών (Georges Mitchelle, Ι.Γ. Γιαννούκος, 1897)
Κινέζικη φιλανθρωπία (Λεϊλά Χανούμ, Φ. Θαλερός, 1897)
Γιάννης ο μουσικός («πολωνικόν, εκ του ιταλικού» χ.ο.ε.σ., ΦΑΚ, 1897)
Η επίσκεψις του Τσάρου (Henriette Pravaz, Φ. Θαλερός, 1897)
Η σταγών («κατά το ρωσικόν του Λάουζ», Α.Γ. Κωνσταντινίδης, 1897)
Ο βασιλεύς και η αράχνη (Henriette Pravaz, Κ. Αλκίδης, 1897)
Ο δρόμος (Εδ. Δε Αμιτσις, χ.ο.μ., 1897)
Υπέρ πατρίδος (Σωσάννα Διδιέ, χ.ο.μ., 1897)
Ο διδάσκαλος της Γαλλικής (Henriette Pravaz, Κ. Αλκίδης, 1897)
Παρεξήγησις («εκ του αγγλικού», Λουκιανός Χαρμόσυνος, 1897)
Ιστορία ενός αλεξιβρόχιου (Achille Melandri, Ν.Ι.Χ., 1898)
Οι άσπροι μενεξέδες (Hempfleury, Κ.Λ., 1898)
Εκ του ημερολογίου ενός ποντικού («εκ του αγγλικού», Έλλην Πολύγλωσσος, 1898)
Τύχη και ετοιμότης (Α. Verniot, Κ.Λ., 1898)
Παράδοξος θεραπεία («εκ του αγγλικού», Έλλην Πολύγλωσσος, 1898)
Ο Χρυσολαίμης (Β. Βαδιέ, Πέτρος Πυργωτός, 1898)
Ο δεκαετής σκαπανεύς (Fr. Soylié, Ι.Γ. Γιαννούκος, 1899)
Ο εγγονός του παππού του (Arthur Dourliac, Φ. Θαλερός, 1899)
Το μάθημα του παπαγάλου («μίμησις», Παύλος Νιρβάνας, 1899)
Ο κόραξ (J. Lagassagne, Φ. Θαλερός, 1899)
Ο Ιβάνκας («ρωσικόν», Ι.Γ.Γ., 1899)
Μα τι σου είνε τα κορίτσια! (Henriette Bezançon, Γρ. Ξενόπουλος, 1900)
Η άμαξα της αυτού μεγαλειότητος (χ.ο.ε.σ., Κ. Αλκίδης, 1900)
Η μαγική ράβδος («μίμησις», Π. Πυργωτός, 1900)
Ο φιλόδοξος έλατος (M. De Pierre, Ι.Γ.Γ., 1900)

Υπάρχουν επτά κείμενα μόνο με την ένδειξη «μίμησις» και όνομα μεταφραστών. Σημειώνεται ότι, στο τομ. 1897 σελ. 379, αναφέρεται ότι πρόκειται για «ρωσικόν διήγημα» και ως όνομα γράφεται η Henriette Pravaz, ισχύει δηλαδή αυτό που προαναφέραμε, ότι η μετάφραση στα ελληνικά δεν γίνεται πάντα μέσω της πρωτότυπης γλώσσας του κειμένου.

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

Στη δεκαετία που μελετάται δημοσιεύονται στο περιοδικό δεκαεennέα συνολικά μυθιστορήματα και όλα σε συνέχειες. Αν συμπεριλάβουμε και ένα, τη μετάφραση του οποίου υπογράφει ο Α. Πολύτροπος και έχει τίτλο *Μαύρη και άσπρος*, αλλά δεν αναφέρει κανένα στοιχείο που να μας κατευθύνει σε όνομα, χώρα ή ότι είναι «μίμησις» κ.λπ., γίνονται είκοσι. Για το συγκεκριμένο εικάζουμε από το θέμα, το όνομα των ηρώων, το χώρο δράσης (Αλγέρι), ότι είναι μεταφρασμένο.

Τίτλοι ανά ευρωπαϊό συγγραφέα, μεταφραστή και έτος δημοσίευσης:

Η Γυφτοπούλα (J. Colomb, Π.Ι. Φέρμπος, 1891)
Καλοί Άνθρωποι (J. Girardin, Ξενόπουλος, 1891)
Μικρός Λόρδος (Frances Hoogson Burnett, Ξενόπουλος, 1892)
Ο κληρονόμος του Ροβινσώνα (Andre Laurie, Ξενόπουλος, 1892)
Η πριγκίπισσα Ροζαλία (L.M. Chéron de la Bruyère, Ξενόπουλος, 1894)
Τα παθήματα του Γιαννάκη (L. Denoyer, Ξενόπουλος, 1894)
Εν οικογενεία (H. Malot, Π. Φέρμπος, 1895)
[Μαύρη και άσπρος (Α. Πολύτροπος, 1895)]
Καίσαρ και Κασκαμπέλ (J. Verne, Ξενόπουλος, 1896)
Ο ακόλουθος του Μεγάλου Ναπολέοντος (E. Dupuis, Ξενόπουλος, 1897)

Η Ασπρούλα, ιστορία μιας γίδας (B. Vadier, Κ. Αλκίδης 1897)
Η οικογένεια Ματζουράνα (A. Giron, Φ. Θαλερός 1897)
Η Σφίξ των πάγων (J. Verne, Ξενόπουλος 1898)
Οι μικροί Ροβινσώνες (A. Gennevraye, Φ. Θαλερός 1898)
Ο χρυσοθήρας της Αφρικής (André Laurie, Ξενόπουλος 1899)
Αι περιπέτειες του Ρογήρου (J. Lemaire, Κ. Αλκίδης 1899)
Η χρυσοφόρος φλέψ (André Laurie, Αρ. Κουρτίδης 1900)
Εγγονός Αυτοκράτορας (A. Dourliac, Ξενόπουλος 1900)
Ταξείδιον ανά τους κόσμους (J. Macé, Α. Αναστασιάδης 1900)
Ο Πετρομαζευτής (A. Giron, Ξενόπουλος 1900)

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Το σύνολο των παραμυθιακών κειμένων είναι έξι (σε τρία δεν αναγράφεται πουθενά η ένδειξη ότι πρόκειται για επώνυμο δημιουργό ή εάν είναι λαϊκό).

Τίτλοι, χώρα προέλευσης, όνομα ευρωπαίου συγγραφέα, όνομα Έλληνα μεταφραστή και έτος δημοσίευσης:

Παιδί-λαγός («Κατά το ρωσικόν της Αμαλίας Γιδέν», Α.Γ.Κωνσταντινίδης, 1897)
Το παραμύθι της αρκούδας (J. Ortoli, Π. Πυργωτός, 1897)
Η χώρα των μακάρων («γερμανικόν εκ των του Bechstein», Έλλην Πολύγλωσσος, 1898)
Ο λαγός και η αλεπού (Bechstein's Marchenbuch, Φιλίστωρ Πολύγλωσσος, 1899)
Το στοίχημα («γερμανικόν», Ι.Γ.Γιαννούκος, 1899)
Γιάννης ο Καλοπίχειρος («γερμανικόν», Ι.Γ.Γιαννούκος, 1899)

ΑΝΤΕΡΣΕΝ

Αναφερόμαστε ξεχωριστά στα έργα του Άντερσεν που έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό, καθώς διαπιστώνεται η έντονη παρουσία του έναντι άλλων. Πρόκειται για διηγήματα, για παραμύθια και ένα δημοσίευμα σε ποιητική απόδοση. Συνολικά σημειώνουμε δέκα κείμενά του.

Τίτλοι έργων του Άντερσεν, ελλήνων μεταφραστών και έτος δημοσίευσης:

Ο τρομερός συμπαίκτης (χ.ο.μ., 1896)
Ο μικρός καπνοκαθαριστής (χ.ο.μ., 1896)
Τι είδε η σελήνη (χ.ο.μ., 1897)
Επί του θρόνου της Γαλλίας (χ.ο.μ., 1897)
Η γιαγιά (Ν.Ι.Χατζιδάκις, 1898)
Δώδεκα με το λεωφορείον (Ν.Ι.Χ., 1898)
Ο κυρ Ματοκλείστης (Ν.Ι.Χ., 1898)
Η μικρή εβραία (Έλλην Πολύγλωσσος, 1898)
Το παιδάκι που πεθαίνει (Ν.Ι.Χ., 1899)
Βοσκός και βοσκοπούλα (Ν.Ι.Χ. 1898)

ΜΟΝΟΛΟΓΟΙ

Τόσο οι μονόλογοι όσο και τα θεατρικά (μονόπρακτα κ.ά) έχουν ικανοποιητική παρουσία.

Τίτλοι, όνομα ευρωπαίου συγγραφέα, μεταφραστής:

Καλή σκέψις (B. Vadier, Αίσωπος, 1891)
Αι μαργαρίται («μίμησις», Ω., 1891)
Το δώρο της Ελένης («μίμησις», Αι-Ει, 1891)
Η μητέρα μου («μίμησις», Ξενόπουλος, 1897)
Προ του κλειδοκυμβάλου (Méryem Gécy, 1900)

ΘΕΑΤΡΙΚΑ

Το γράμμα της νονάς («μίμησις», ΦΑΚ 1894)

Το χάρτινον κλειδίον («διασκευή», Π.Ι.Φέρμπος 1894)

Αηδών και κορδαλλός («μίμησις», Αιμ. Ειμ. 1895)

Η κλίσις του λεωνίδα («μίμησις», Κίμων Αλκίδης, 1896)

Η επίσκεψις της παραμάνας («παράφρασις», Ξενόπουλος 1896)

Το φόρεμα της κυρίας («διασκευή εκ του γαλλικού», Henriette Bazancon, 1898)

Συζήτηση, σχολιασμός δεδομένων/διαπιστώσεις

Από την καταγραφή και μελέτη των μεταφρασμένων έργων ευρωπαϊών συγγραφέων που δημοσιεύονται στη *Διάπλαση* την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, διαπιστώνεται ότι, τα κείμενα αυτά αποτελούν το σημαντικότερο ποσοστό της λογοτεχνικής ύλης του περιοδικού, ανελλιπώς σε κάθε τεύχος δημοσιεύονται δυο έως τρία μεταφρασμένα κείμενα και ότι εκπροσωπούν όλα τα λογοτεχνικά είδη. Σαφές προβάδισμα έχει το διήγημα και το μυθιστόρημα, χωρίς να λείπουν τα παραμύθια, τα ποιήματα και τα θεατρικά¹⁵. Η δυναμική παρουσία του διηγήματος εξηγείται από το γεγονός ότι ως είδος έχει ιστορία στη λογοτεχνία την περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η εξ ίσου ανελλιπή παρουσία, σε κάθε τεύχος, και δημοσίευση μυθιστορημάτων εκφράζει το νέο πνεύμα της εποχής σε ό,τι αφορά το είδος που κερδίζει γρήγορα την προσοχή και το ενδιαφέρον των αναγνωστών.

Η ξεχωριστή θέση που έχει ο Άντερσεν¹⁶, με τη δημοσίευση πολλών έργων του έναντι άλλων συγγραφέων, σε συνδυασμό με την φιλοξενία γενικά στο περιοδικό αρκετών παραμυθιών, μαρτυρά την ευαισθησία του Ξενόπουλου στην παιδαγωγική αξία των παραμυθιών. Ας σημειωθεί ότι το παραμύθι εισβάλλει δυναμικά στο χώρο της εκπαίδευσης την περίοδο εκείνη σε ευρωπαϊκές χώρες όπως λ.χ. στη Γερμανία¹⁷. Η δυναμική δημοσίευση έργων του Άντερσεν στη *Διάπλαση* συμπίπτει με την ανάληψη της αρχισυνταξίας από τον Ξενόπουλο. Κανένα όμως ελληνικό λαϊκό παραμύθι δεν δημοσιεύεται, γεγονός που μαρτυρά ότι το περιοδικό μένει πιστό στη διακήρυξη ότι θα ακολουθεί πρότυπα ξένα.

Μελετώντας τον τρόπο δήλωσης του ονόματος του ευρωπαίου συγγραφέα ή και της πηγής απ' όπου προέρχονταν το μεταφρασμένο αφήγημα, διαπιστώνεται ότι το περιοδικό ακολουθεί τις εξής τακτικές:

α) Χρησιμοποιούνται φράσεις όπως, «μίμησις», «παράφρασις», «διασκευή» κ.λπ, προκειμένου να ενημερωθεί ο αναγνώστης ότι πρόκειται για μεταφρασμένο κείμενο. Άλλοτε γίνεται αναφορά στο όνομα τον μεταφραστή, άλλοτε όχι.

¹⁵ Είναι γνωστό ότι ο Ξενόπουλος ασχολήθηκε και υπηρέτησε ως συγγραφέας γενικά το θέατρο. Βλ. Δ. Γιάκος (1987) και σε άλλες ιστορίες της Παιδικής Λογοτεχνίας.

¹⁶ Μεταφρασμένα έργα του βέβαια δημοσιεύονται στην Ελλάδα από το 1866. Η *Διάπλαση* όμως θα τον κάνει γνωστό στους αναγνώστες της από το 1882 (φ. 8) σε μετάφραση του Αι-Ει (Αρ. Κουρτίδη). Σε τρεις συνέχειες δημοσιεύτηκε το «Αηδώνι του αυτοκράτορα» στην φιλόλογική εφημερίδα του Ραγκαβή, *Ενομία*, το 1866 (φ. 232,233,235. Βλ. σχετικά Δ. Γιάκος (1987).

¹⁷ Ήδη ο Froébel εισάγει στα Kindergarden την αφήγηση παραμυθιού, κίνηση που υιοθετείται γρήγορα και από άλλες χώρες. Βλ. Τ. Τσιλιμένη, (επιμ.). *Αφήγηση και εκπαίδευση*. Βόλος, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού, 2007, σ. 15.

β) Τα ονόματα των ευρωπαϊών συγγραφέων, όταν πρόκειται για μυθιστορήματα, αναγράφονται είτε στο τέλος κάθε επεισοδίου, δίπλα στο όνομα του μεταφραστή, είτε κάτω από τον τίτλο κάθε επεισοδίου¹⁸.

γ) Πολλά κείμενα αναφέρουν ότι είναι από διασκευή, αλλά δίχως να αποκαλύπτουν την πηγή, όπως π.χ. στον τόμο 1891 σελ. 58 με υπογραφή του Φέρμπου, σημειώνεται ο τίτλος *Ο μικρός αυλητής*. Καθώς επίσης και στη σελ. 120 του ίδιου τόμου, με τίτλο *Τις θα πληρώσει;*, σε παρένθεση δηλώνεται ότι πρόκειται για «μίμησις», χωρίς αναφορά στην πηγή.

δ) Υπάρχουν περιπτώσεις όπου το μεταφρασμένο κείμενο δεν συνοδεύεται ούτε καν από το όνομα του έλληνα μεταφραστή, παρά μόνο από τη λέξη «μίμησις».

Από τα στοιχεία του περιοδικού προκύπτει ότι την πρώτη προτίμηση σε χώρα (γλώσσα) απ' την οποία μεταφράζονται συγγραφείς έχει η Γαλλία¹⁹. Σημειώνεται και η περίπτωση όπου άλλη είναι η γλώσσα του πρωτοτύπου και από άλλη γλώσσα γίνεται η μετάφραση. Παράδειγμα αποτελούν κείμενα όπως *Λάμπρος και Καρμέλα* (1891, 31 Ιαν. σελ. 21) όπου δηλώνεται ότι πρόκειται για «ιταλικόν διήγημα» και σε παρένθεση σημειώνεται «εκ του γερμανικού», β) *Γιάννης ο μουσικός* «Πολωνικόν διήγημα» «εκ του ιταλικού» (φ. 28 έτος 1897 σελ. 219). Επιχειρώντας μετρήσεις σχετικά με τη συχνότητα εκπροσώπησης των χωρών²⁰, σημειώνουμε ότι μετά την Γαλλία, ακολουθεί η Γερμανία, η Αγγλία²¹, η Ρωσία, η Ιταλία, Δανία κ.λπ. Η προτίμηση σε μεταφράσεις «εκ του γαλλικού» σχετίζεται και με άλλους παράγοντες όπως, ότι την περίοδο εκείνη η γαλλική γλώσσα διδάσκεται στα σχολεία αλλά και καταγράφεται μια όχι και τόσο συμπαθής διάθεση απέναντι στην Αγγλία λόγω της «εχθρικής πολιτικής στάσης» της απέναντι στα εθνικά ζητήματα²².

Σχετικά με τον χαρακτήρα των αφηγηματικών κειμένων διαπιστώνουμε ότι είναι διδακτικά, ψυχαγωγικά και ανταποκρίνονται στις παιδαγωγικές και κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής. Στόχοι των κειμένων, ανάλογα με το είδος και το θέμα είναι: η πληροφόρηση, η παροχή εγκυκλοπαιδικών γνώσεων (διδακτικά αφηγηματικά κείμενα) η προβολή προτύπων συμπεριφοράς και υιοθέτησης αξιών και συνηθειών που προάγουν τη μελέτη, το σεβασμό στους ενήλικες κ.λπ. Τα λογοτεχνικά κείμενα μεταφέρουν στους αναγνώστες πληροφορίες πολιτισμικές και φυσικού περιβάλλοντος τους μούν στον διαφορετικό πολιτισμικό κ.λπ.

Τα μυθιστορήματα συνήθως έχουν ηθικό, οικογενειακό-κοινωνικό και περιπετειώδη χαρακτήρα. Ήρωες είναι συνήθως άνθρωποι κάθε ηλικίας με προτίμηση σε εφήβους και νέους. Στα μικρότερα διηγήματα συχνά τα ονόματα των ηρώων εξελληνίζονται προς διευκόλυνση των μικρών αναγνωστών. Ο χώρος δράσης των ηρώων απλώνεται σε όλη την υφήλιο σχεδόν και η δράση στα ιστορικά μυθιστορήματα αφορά χρονικές

¹⁸ Σε κάποιες περιπτώσεις κάτω από τον τίτλο και το όνομα του ευρωπαίου συγγραφέα του μυθιστορήματος, τονίζεται με κεφαλαιογράμματα γραφή, ότι το έργο έχει βραβευθεί από την «Γαλλικήν Ακαδημίαν», στοιχείο που πρόθεση έχει να πείσει για την ποιότητα του έργου.

¹⁹ Βλ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, «Ξένη παιδική λογοτεχνία μεταφρασμένη στην ελληνική γλώσσα κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα και αρχές του 19^{ου} αιώνα», *Διαδρομές*, τ.22 (1991) : 90-96. Η κυριαρχία των μεταφράσεων από τα γαλλικά είναι ένα φαινόμενο γενικότερο για τον 19^ο αιώνα, αφού καλύπτει σε ποσοστό αυτόνομων τίτλων σε βιβλία, τα εννέα δέκατα της μεταφραστικής παραγωγής. Βλ. Σ. Ντενίση (1995:21).

²⁰ Με επιφύλαξη, για ευνόητους λόγους, για την ακρίβεια των στοιχείων.

²¹ Είναι γνωστό ότι γενικά οι μεταφράσεις αγγλικών μυθιστορημάτων την πρώτη μεταπολεμική περίοδο αποτελούν μικρό μέρος της μεταφραστικής παραγωγής. Βλ. Σ. Ντενίση. *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott*. Αθήνα, Καστανιώτης, 1994, σσ. 13, 23.

²² Βλ. Σ. Ντενίση (1995! 24)

περιόδους της γαλλικής επανάστασης. Η φιλανθρωπία, η απώλεια, η διαγωγή, η συμπεριφορά και γενικά ένας ηθικοδιδασκτικός προσανατολισμός είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των περισσότερων κειμένων. Χωρίς να απουσιάζουν τα κωμικά, σκωπτικά, χιουμοριστικά και περιπετειώδη κείμενα, τα περισσότερα σε μορφή μονολόγου, διηγήματος και θεατρικών μονόπρακτων.

Η καθιέρωση δημοσίευσης των μυθιστορημάτων και των διηγημάτων σε συνέχειες απασχόλησε τους συντελεστές (του περιοδικού) της *Διάπλασης* και δημοσιεύονται στο περιοδικό απόψεις που εξηγούν την αναγκαιότητα αυτή²³.

Από τα στοιχεία της καταγραφής διαπιστώνουμε μια κάποια προτίμηση σε συγκεκριμένους συγγραφείς, αφού το όνομά τους συναντάται πάνω από μια φορά, όπως²⁴: André Laurie (3), J. Verne (2), A. Giron (2), Εδμόνδος Δε- Αμίτσις (2), Ouida (2), Gothe (2), Henriette Pravaz (3). Ο Βερν γίνεται γνωστός στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό μέσα από τη *Διάπλαση*, η οποία όπως διαπιστώνουμε, δημοσιεύει έργο του το 1889²⁵. Γενικά οι συγγραφείς οι οποίοι μεταφράζονται και των οποίων το όνομα δηλώνεται στη *Διάπλαση* τη συγκεκριμένη δεκαετία είναι πάνω από πενήντα. Στον αριθμό αυτό εάν υπολογισθεί και εκείνος των κειμένων τα οποία φέρουν τη σημείωση «μίμησις» και «εκ του...», αντιλαμβάνεται κανείς το σημαντικό ποσοστό μετάφρασης ευρωπαϊκής λογοτεχνίας.

Τις μεταφράσεις των μυθιστορημάτων αναλαμβάνουν διάφορα άτομα, με πρωτεργάτη τον Ξερόπουλο, ο οποίος υπογράφει με ποικίλα ονόματα/ψευδώνυμα²⁶. Ο Ξερόπουλος αυτή τη δεκαετία και πριν αναλάβει την αρχισυνταξία (1895), μεταφράζει πέντε μυθιστορήματα ευρωπαίων συγγραφέων (τεσσάρων Γάλλων, μιας Αγγλίδας), και μετά την ανάληψη της αρχισυνταξίας δέκα. Άλλοι μεταφραστές είναι ο Π. Φέρμπος με δυο έργα, ο Κουρτίδης, ο Αναστασιάδης.

Σε ό,τι αφορά τα πρόσωπα που ασχολούνται με τη μετάφραση του διηγήματος ο Ξερόπουλος έχει και εδώ την πρωτιά αφού η υπογραφή του συναντάται δεκαέξι φορές. Ακολουθούν οι: Σοφία Δήμου (4), Ι.Γ.Γιαννούκος και Ι.Γ.Γ. (4), Αγαθοκλής Κωνσταντινίδης (4), Ιωάννης Πολέμης (3), Κ.Λ. (2), ΦΑΚ(2), Έλλην Πολύγλωσσος (2), Πάτροκλος Καλλιξενός (2), Π.Ι.Φ. (2), Διονύσιος Βάρδος, Παύλος Νιρβάνας, Αι-Ει, Π., Αλέξανδρος Πάλλης, Γ., Αίσωπος, Α.Κ., , Φιλομήλα, Αριστομένης Πολύτροπος, Υπατία Φιλανθρωπινού, Νίκος Αρίφρων, ΝΙΧ. Επαληθεύονται οι απόψεις για την ουσιαστική παρέμβαση του Ξερόπουλου στη ανανέωση ύλης του περιοδικού.

Επίλογος

Η σημαντική παρουσία, σε μετάφραση ευρωπαϊών συγγραφέων στη *Διάπλαση*, αποδεικνύει την καθοριστική συμβολή του περιοδικού στην οικοδόμηση της σχέσης

²³ Τονίζεται η πρόκληση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη για την δράση και εξέλιξη. Βλ.. Β. Πάτσιου (1995: 81).

²⁴ Ο αριθμός δηλώνει τη συχνότητα εμφάνισης του μεταφραστή.

²⁵ Έργα του Ιούλιου Βερν κυκλοφορούν ήδη μεταφρασμένα στα ελληνικά, όπως: *Εις χειμών εντός των πολικών πάγων- Οι καταδρομείς* (1877), *Εις δεκαπενταετής πλοίαρχος* (1879). Η *Διάπλαση* μεταφράζει υπό του Π. Φέρμου έργο του Βέρν και το δημοσιεύει με τίτλο «Διετείς Διακοπαί»(1889). Βλ. πάνω στο θέμα αυτό Γ Ταρσούλη (1979: 511-513).

²⁶ Βλ. Δ. Γιάκος (1987:70-71), Β. Πάτσιου (1995:25). Βλ. επίσης Κ. Μαλαφάντης. *Αι «Αθηναϊκαί επιστολαί» του Γρ. Ξερόπουλου στη «ΔΙΑΠΛΑΣΙΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ 1896-1947*. Αθήνα : «Αστέρος», 1995, σ. 57

μεταξύ ευρωπαϊκής και ελληνικής λογοτεχνίας²⁷. Η επίδραση αυτή αφορά την εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών, τις αφηγηματικές τεχνικές, τη θεματολογία και άλλα στοιχεία της τέχνης της μυθοπλασίας. Ακόμη αποδεικνύεται ο διάλογος και η σχέση μεταξύ λογοτεχνίας για ενήλικες και παιδιά, αφού στη *Διάπλαση* δημοσιεύονται αφηγήματα για ενήλικες που διαβάζονται και από παιδιά, αλλά και κείμενα για παιδιά που διαβάζονται από ενήλικες. Ιδιαίτερα αξίζει να σημειωθεί η προσοικείωση με το μυθιστόρημα, σχετικά νέο λογοτεχνικό είδος (Ντενίση, 1995: 13), από τους νέους και τους ενήλικες, αφού το περιοδικό διαβάζεται από όλη την οικογένεια. Το νέο αυτό λογοτεχνικό είδος στο μέλλον θα κυριαρχήσει έναντι όλων των άλλων λογοτεχνικών ειδών.

Η *Διάπλαση* μέσα από τα έργα των ευρωπαίων συγγραφέων μεταφέρει την ευρωπαϊκή λογοτεχνική εμπειρία στη χώρα μας, ως μια αμφίδρομη σχέση, πρώιμου χαρακτήρα, πολυπολιτισμικών και άλλων επιδράσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βουτουρής, Παντελής (1995). *Ως εις καθρέπτην...*, Αθήνα, Νεφέλη.

Καλλέργης, Ηρακλής (1994). «Ελληνική και Ευρωπαϊκή παιδική λογοτεχνία», *Διαδρομές* 33, σσ.12-19.

Ντενίση, Σοφία (1995). *Μεταφράσεις μυθιστορημάτων και διηγημάτων 1830-1880.Εισαγωγική μελέτη και καταγραφή*, Αθήνα, Περίπλους.

Πάτσιου, Βίκυ (1995). «*Η Διάπλασις των παιδων*» 1879-1922.Αθήνα, Καστανιώτης.

Ταρσούλη, Γεωργία (1979). «*Η Διάπλασις των Παίδων και ο Ιούλιος Βέρν*», *Νέα Εστία* 105 : 511-513.

---

²⁷ Στη σχέση μεταξύ ευρωπαϊκής και ελληνικής λογοτεχνίας, μέσω της μετάφρασης, προσέφεραν και άλλα περιοδικά της εποχής. Βλ. σχετικό άρθρο Lalagianni V.& Sahrpazi A. «Traduire dans les revues Grecques du XXe siècle en Grèce : Le cas de ‘Pandora’» in Sunduz Ozturk Kasar (éd). *Interdisciplinarité en traduction*, Les éditions Isis Istanbul, vol. I, 2006, σσ. 281-289.